

SZUVERENITÁS, DEMOKRÁCIA

2017. március 23.

– előadásvázlat –

I. Szuverenitás

1. A szuverenitás meghatározása

- a politikai és a jogi értelemben vett szuverenitás (alkotmányjog, államtan, nemzetközi jog)
- a szuverenitást érintő kihívások
- nincs abszolút definíció, történetileg és funkcionálisan meghatározott (adott uralmat igazoló elmélet)
 - az abszolút monarchia szuverenitás-elméletei (Bodin, Hobbes)
 - az alkotmányos monarchia (Locke: parlamenti szuverenitás, király a parlamentben elv)
 - a népuralom igazolása (Rousseau)
 - a népszuverenitás és a nemzeti szuverenitás megjelenése a jogban
 - a nemzeti szuverenitás és a népszuverenitás viszonya

2. A szuverenitás egymást feltételező aspektusai az alkotmányjogban

- népszuverenitás (a hatalom forrása a nép):
a nép dönt alkotmányos berendezkedéséről (alkotmányozó hatalom forrása)
a nép képviselők útján (főszabály) vagy közvetlenül (kivétel) gyakorolja a hatalmat
a nép meghatározása (politikai nemzet, kulturális nemzet)
- jogszuverenitás (az alkotmány elsődlegessége, jogállam, alkotmány által kötött főhatalom)
- állami szuverenitás
külső: függetlenség, nemzetközi jogi jogalanyiség, szuverén egyenlőség, szuverén immunitás
belső: főhatalom (felségjogok összessége, végső szó kompetenciája), terület (szárazföldi, vízi, légi, „úszó”, „repülő”; államszerkezet: unitárius, föderatív), lakosság (állampolgár – idegen: külföldi, hontalan)

3. Az Európai Unió és a tagállamok szuverenitása

- az EU nemzetközi jogalanyiséggal rendelkező nemzetek feletti entitás, de az intenzív hatáskör-átruházás ellenére sem szuverén (föderatív fejlődés államiság nélkül)
- az integrációs „hatalom” jellege: a tagállamok a szerződések urai, a csatlakozás/kilépés szuverén döntés)
- a tagállamok egyenlősége és nemzeti identitásuk (alkotmányos identitásuk) tiszteletben tartása – EUSz. 4(2) cikk

4. Szuverenitás a magyar alkotmányjogban

Foglalata: „független, demokratikus jogállam” (At. B) cikk (1) bek.) – az alapelvekben a szuverenitás-koncepció is tükröződik (állam-, nép- és jogszuverenitás).

A) Népszuverenitás

- At. B) cikk (3)-(4) bek. – a nép a hatalom forrása, ezt a hatalmát kétféleképpen gyakorolja
 - főszabály szerint választott képviselői útján
 - kivételesen közvetlenül
- At. E) cikk (2) bek. (EU integrációs klauzula) – más tagállamokkal közösen, intézmények útján (a csatlakozást eredetileg a nép legitimálta)

A nemzet-fogalom közjogiasítása (államnemzet és kultúrnemzet koncepció keveredése az Alaptörvényben)

B) Jogszuverenitás

- az Alaptörvény a jogrend alapja, azzal jogszabály nem lehet ellentétes
- a jog mindenkire kötelező
- jogállam (az állam a joghoz kötött – de a jogállam-elv az AB gyakorlatában 2012 óta kevésbé domináns, mint az Alkotmány alapján volt)
- garancia: alkotmánybírászkodás (de normakontroll-hatásköre nem teljes, At. 37. cikk (4)-(5) bek.)

C) Állami szuverenitás

- a külső szuverenitás (függetlenség)
- a szuverenitás határai: tagság az EU-ban és a nemzetközi közösségben
- az EU integrációs klauzula tartalma:
 - hatáskör-„átruházás” – közös (valójában elsősorban uniós intézmények útján történő) hatáskör-gyakorlás
 - az átruházás céljai (tagállamként történő részvétel, kapcsolódó jogok gyakorlása és köteleességek teljesítése, a „szükséges mérték” kérdése)
 - feltételek: európai népek szabadsága, jóléte, biztonsága érdekében; „egyes” hatáskörök „közösíthetők”, eljárási oldal: nemzetközi szerződésben, minősített többségű parlamenti döntés (összes kétharmad)
 - AB kontroll: *„Az Alkotmánybíróság hatáskörei gyakorlása során, erre irányuló indítvány alapján vizsgálhatja, hogy az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésén alapuló közös hatáskörgyakorlás sérti-e az emberi méltóságot, más alapvető jogot, vagy Magyarország szuverenitását, illetve történeti alkotmányán alapuló önazonosságát.”* 22/2016. (XII. 5.) AB határozat
- a belső szuverenitás, a főhatalom-gyakorlás területi és személyi vonatkozásai
 - területi beosztás (közjogi státusú területi egységek, államszerkezet), területvédelem, határvédelem (Schengen)
 - állampolgárság, állampolgárok – idegenjog – nemzeti preferencia: felelősség a határon túli magyarokért, D) cikk
- az állami szuverenitást kifejező szimbólumok (felségjelvények, nemzeti jelképek és egyéb ismertetőjegyek) + Magyarország szuverenitása – történeti narratíva a Nemzeti hitvallásban

5. A nemzetközi jog és az EU joga a jogforrási rendszerben (kiegészítés a „Jogforrások” előadásvázlathoz)

- Nemzetközi jog, At. Q) cikk
 - összhang elve – pacta sunt servanda – garanciája: Alkotmánybíróság (At. 24. cikk (2) bek. f) pont)
 - nemzetközi jog általánosan elismert szabályai – általános jogelvek, nemzetközi szokásjog, nemzetközi ius cogens – alaptörvényi transzformációja
 - nemzetközi jog más forrásai (elsősorban a nemzetközi szerződések): magyar jogszabályban történő kihirdetés (kihirdető jogszabály hierarchikus pozíciója)
- az Európai Unió joga, At. E) cikk (3) bek.
 - elsődleges és másodlagos uniós jog
 - elsőbbség a magyar jogszabályokhoz képest, közvetlen hatály és alkalmazandóság

- Az AB az elsődleges jogot (alapító szerződéseket) inkább nemzetközi jogként kezelte, a másodlagos jogot jellemzően kizorította az alkotmányossági kérdések köréből (érvényességéről és értelmezéséről az Európai Unió Bírósága dönt) > de a 22/2016. (XII. 5.) AB határozat alapján úgy tűnik, az AB bizonyos körben (alapjogvédelem, szuverenitás, „alkotmányos önazonosság” védelme) kész kontrollálni az uniós hatáskörgyakorlást (amelynek eredménye jelentős részben az uniós jogban jelenik meg).

II. Demokrácia

1. A demokrácia

- az államformák között
- politikai és társadalmi intézményrendszer
- életforma
- a demokratikus, a totalitárius és az autoriter állam elhatárolása
- „a nép hatalma, a nép által, a nép érdekében”
- az alkotmányos demokrácia sajátosságai

2. Az alkotmányos demokrácia lényegi elemei

- a pluralizmus elve (a demokráciát a hatalomkoncentráció felszámolja)
- a demokratikus hatalomgyakorlás (képviseleti, közvetlen)
- a demokratikus kormányzás (parlamentáris, prezidenciális, átmeneti formák)
- a demokratikus döntéshozatal (konkordancia-elv és többségi elv – a többségi elv korlátai)
- az alapvető jogok tisztelete, védelme (különösen: részvételi jogok garantálása)
- veszélyek és kihívások (a posztdemokrácia, „demokratúra” jellegzetességei)

3. Az alkotmányos demokrácia működése, a nép és a döntéshozatal

- az érdekközvetítés rendszere (a néptől a népképviseleti szervig)
- a pártok, az érdekszervezetek és a tömegmozgalmak jellemzői (szerepük az akaratképzésben, érdekvédelemben, állami döntéshozatalban)
 - pártok: törekvés a közhatalom megszerzésére, a társadalom egészét átfogó program (kompetitív néppártok), az érdekek hatékony „politizációja” és becsatornázása az állami döntéshozatalba (parlament)
 - érdekszervezetek: csoportérdeket (pl. szakmai, kulturális, szociális, kisebbségi, önkormányzati, stb.) jelenítenek meg, nem a közhatalomért versengenek, általában pártokhoz kapcsolódnak, lobbizás és nyomasztó győzelem
- befolyásoló tényezők:
 - a szervezetek érdekvédelemező-képessége, szakmai, pénzügyi háttere, konfliktuskésztsége, konfliktustűrése
 - az érdekegyeztetés rendszere, a szociális párbeszéd működése
- részvételi (participációs) formák: konvencionális (választás, népszavazás), szervezeti (tagság, aktivitás) és atipikus (*polgári kezdeményezés* = a szervezettség fokát el nem érő, a hatalom gyakorlásának diszfunkcióira rámutató demonstratív figyelemfelhívó akciók; polgári engedetlenség: tudatos, szándékos jogellenes magatartás, amely demonstratív és erőszakmentes, s a jogkövetkezmények szintén tudatosan vállalt, önkéntes viselésével jár)
- a nyilvánosság szerepe, fenntartása, a demokratikus közvélemény garanciái

4. Demokrácia Magyarországon, az alaptörvényi demokrácia-kép

- az Alkotmánybíróság korai demokrácia-felfogása
- az EU tagság és a demokrácia viszonya (uniós és tagállami szinten)
- többségi elv, a minősített többség csapdái (a következő kormányzat adó-, család-, nyugdíj- és szociálpolitikáját korlátozó hatás – a Velencei Bizottság szerint ez azzal járhat, hogy a választás nem jelent igazi alternatívát, ami a demokráciát veszélyezteti)
- választójog (kiterjesztés), egyenlőség (de a külföldön élő választópolgár nem rendelkezik két szavazattal, a nemzetiségi választópolgár választani kényszerül politikai vagy nemzetiségi preferenciája között, eltérően szavaz a külföldön lakó és az átmenetileg külföldön tartózkodó), periodikusság; választási rendszer (többségi rendszer irányába tolódott, győzteskompenzáció)
- Országgyűlés (népképviselői, de ezt korlátozhatja a nemzetiségi képviselő)
- részvételi jogok: választási regisztráció megghiúsult [1/2013. (I. 7.) ABhatározat], de a participáció jogi keretei átalakultak, pl. megszűnt a népi kezdeményezés; a népszavazás érvényességéhez, eredményességéhez a korábbinál magasabb követelmények; (alkotmányossági) viták a sajtó-, a vélemény- és az információszabadság szintjéről
- érdekérvényesítés: alkotmányos keretek nem fejlődtek; a szociális partnerségnek, érdekegyeztetésnek csak közvetett garanciái vannak
- kormányzati rendszer: parlamentáris (bizalmi-felelősségi viszony a kormány és parlament között, miniszterelnöki elvű kormány), speciális garanciák az uniós ügyekben az Országgyűlés érdemi bekapcsolódásához (uniós demokrácia-deficit csökkentése), At. 19. cikk

KULCSFOGALMAK

népszuverenitás * jogsuverenitás * külső és belső állami szuverenitás * államnemzet és kulturnemzet koncepció * uniós felhatalmazó rendelkezés * elsődleges és másodlagos uniós jog* uniós jog elsőbbsége * hatáskör-átruházás * tagállamok nemzeti identitása * nemzetközi jog általánosan elismert szabályai * pacta sunt servanda elve * dualizmus és monizmus * pluralizmus * képviselői és közvetlen demokrácia * többségi elv és konkordancia elv * részvételi demokrácia * érdekszervezetek, érdekközvetítés * polgári engedetlenség * nyilvánosság

JOGFORRÁSOK

Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata, 4. cikk (2) bek.

Alaptörvény B) cikk, D) cikk, E) cikk, F) cikk, G) cikk, H) cikk, I) cikk, J) cikk, K) cikk, Q) cikk, R) cikk, 24. cikk (2) bek. f) pont

A nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásról szóló 2005. évi L. törvény 2.§ a) pont, 4.§ (1) bek., 7. § (1)-(3) bek., 9.§ (1) bek.

143/2010. (VII. 14.) AB határozat [EU – lisszaboni szerződés] és 22/2012. (V. 11.) AB határozat [EU – E) cikk értelmezése] elvi megállapításai

22/2016. (XII. 5.) AB határozat rendelkező része

Chronowski Nóra